

Сергій Сергєєв

ПЕРЕБУДОВИ ТА РЕМОНТИ В СПОРУДАХ ЧЕРНІГІВСЬКОГО БУДИНКУ ГУБЕРНСЬКОГО ПРАВЛІННЯ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ ст.

У статті йдеться про стан приміщень споруди колишнього будинку архієпископа на території Валу. Подається інформація щодо регулярних пошкоджень, яких зазнавали приміщення тодішніх казенних будівель губернського правління та казенної палати. Розкривається система контролю за станом даних споруд, режим ремонтних робіт, кошторисні витрати тощо.

Ключові слова: підлога, Чернігівська будівельна експедиція, архіваріус, друкарня, закладні рами.

Історія двоповерхової будівлі, що розташована біля Борисоглібського собору м. Чернігова, має багато не визначених моментів та питань. Цілком ймовірно, що в первинному варіанті дана споруда зводилася на потреби місцевого архієпископа ще у 1780 р. Надалі ж, починаючи з кінця ХVІІІ ст., будинок було передано для користування чернігівських державних установ, зокрема, казенної палати та губернського правління. У ХІХ ст. приміщення колишнього будинку архієпископа також перебувало у віданні вищезазначених закладів. Відповідно про стан збереженості будівель мали дбати місцеві чиновники, як-от проводити обстеження та організувати у випадку необхідності ремонтні роботи. Матеріали Державного архіву Чернігівської області дають змогу з'ясувати ці моменти у період 30-х рр. ХІХ ст.

Навесні 1829 р. чернігівська будівельна комісія, керуючись указами вищих установ, надала розпорядження губернському архітектору Медведєву обстежити наступні державні споруди: 1. Будинок губернського правління, казенної палати та приказу громадського піклування; 2. Архів губернського правління та скарбницю місцевого повітового казначейства, що розміщувалися в колишньому будинку колегіуму. Архітектор мав ретельно оглянути дані приміщення та скласти звіт щодо необхідних ремонтів ззовні та в середині, адже екстер'єр державних будинків мав «огидний» вигляд [1, с. 1].

Кам'яний корпус, в якому розташовувалися губернське правління та казенна палата, за висновками Медведєва, потребували досить серйозних відновлювальних робіт. Зокрема, перестилання двох підлог, тинькування зовнішніх стін, виготовлення двох дверей, фарбування всього корпусу ззовні, нові шафи для приміщення тощо. Загальна сума витрат, разом із оплатою роботи теслярам, малярам та столярам, за попередніми підрахунками мала становити 1456.40 руб. У листопаді 1829 р. кошторис на витрати було затверджено губернатором із загальної щорічної суми, яка призначалася на ремонти в державних будівлях [1, с. 7-16].

Скоріш за все, через холодну пору року, осінь та зиму, полагодження споруд було відкладено до пізньої весни 1830 р. Для виконання запланованих робіт було влаштовано т. зв. «торги», де всі бажаючі могли запропонувати свої послуги. Такими робітниками виявилися міщани старообрядницьких посадів Мітьковка та Злинка,

---

© Сергєєв Сергій Михайлович – науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

один з місцевих чернігівських міщан та селяни князя Вяземського із Володимирівської губернії [1, с. 32-30].

Згодом губернське правління сповістило будівельну комісію про необхідність додаткових ремонтів. За повідомленням правління, в канцелярії та присутственій камері зовсім застарілі печі, які слід було переробити, та ще одну додаткову мали облаштувати в кімнаті, що передбачалася для реєстратури. Окрім того, в багатьох місцях виявилися аварійними рами та вікна [1, с. 33-40].

Зараз важко сказати, чи це був недогляд з боку архітектора, чи по ходу наближення початку ремонтів вирости «апетити» чиновників, які бажали більш комфортних умов праці.

На початку літа 1830 р. розпочалися відновлювальні роботи, що проводилися під наглядом комісіонера будівельної комісії Лісогоровського. У кінці червня комісіонер своїм рапортом доповів, що згідно з угодою міщанами Болтуновим та Єрмолаєвим виконані переробки печей та проведено тинькування стін та стелі в кімнатах правління. Лісогоровський просив виплатити відповідну суму грошей робітникам за виконану працю [1, с. 42-44]. Майже одночасно з цим архітектор будівельної експедиції титулярний радник Шевцов сповістив про виконання місцевим міщанином Рубанівським замовлення на виготовлення 10 шаф для приміщень правління. За висновками Шевцова, шафи із соснового дерева були «міцні та влаштовані згідно кошторису» [1, с. 48-54].

Управління малоросійського військового губернатора надіслало будівельній експедиції в серпні 1830 р. пропозицію щодо надання грошей 1.170 руб. із загальної суми в 3.000 руб., призначеної в казні для ремонтних справ, оскільки комісіонер доповів, що всі заплановані відновлювальні роботи було виконано повністю та міцно. Відповідний наказ набув чинності у вересні того ж року [1, с. 60-68].

У липні 1832 р. до канцелярії малоросійської Чернігівської будівельної експедиції надійшов рапорт місцевого архітектора Медведєва з приводу складання кошторису на полагодження кам'яного двоповерхового будинку, в якому розташовувався корпус губернського правління казенної палати, а також приказу громадського піклування [2, с. 3].

Згідно з попередньо проведеним оглядом казенна споруда потребувала наступних ремонтних робіт: заміна шалівки на даху, яка пропускала дощову воду, облаштування нових слухових вікон, вставлення в деякі рами нового скла, тинькування й побілка стін та полагодження стелі. Крім того, мали бути перероблені голландські цегляні печі в першому відділенні, друкарні та кімнаті архіваріуса. Деякого ремонту потребував і зовнішній бік будинку. Зокрема, передбачалася заміна двох зламаних дверей, тинькування фасаду, що обвалився, у дворі мав з'явитися новий ганок тощо. Загальна сума ремонту разом із необхідним будівельним матеріалом та оплатою робітникам становила 2.412, 7 коп. [2, с. 4-5].

Майже одразу будівельна експедиція провела торги щодо залучення робітників до участі у відновлюваних роботах. Ніжинський купець 3-ї гільдії Василь Аніров одразу дав згоду, троє ж міщан із старообрядницьких посадів Добрянки, Клімова та Митьковки відмовилися. Цікаво, що всі троє виявилися неграмотними, отже, відмови довелося скласти канцеляристу експедиції [2, с. 7-8].

Ремонт, що мав розпочатися того ж 1832 р., судячи із наступної інформації, дещо затягнувся. Ймовірно, через подальшу відмову купця Анірова. У березні 1833 р. відновлення пошкоджених ділянок споруди губернського правління було завершено селянином Володимирської губернії Федотом Ликовим, який разом із своїм матеріалом отримав за роботу від експедитора 1.200 руб., написавши разом з тим зобов'язання відремонтувати за власний кошт полагожені місця, якщо будівельна комісія виявить недоробки [2, с. 16].

На жаль, у документі не вказано, які саме відновлення були проведені Ликовим. Скоріш за все, мова йшла про покрівельні та штукатурні роботи. Решта ж ремонтних робіт, можливо, не була завершена. А вже в серпні 1834 р. казенна палата надсилає до будівельної комісії запит з приводу переробки печей та інших відбудов, складання відповідного кошторису ремонту [3, с. 1-5].

Після огляду приміщень губернський архітектор підрахував попередні витрати. Пічна робота разом із матеріалами – 214,13 коп., столярні – 38,48 коп., разом із передбаченими витратами – 277 руб. [3, с. 13-14].

Слід відмітити, що повна переробка старих печей та побудова нових пройшли досить швидко. Вже наприкінці вересня того ж року комісіонер Лісогоровський відрапортував про завершення ремонту. За оцінкою «виконуючого посаду губернського архітектора», все було зроблено згідно з кошторисною пропозицією. Оскільки всі три печі були відбудовані достатньо якісно, пічник, міщанин Степан Кузнецов, отримав за свою роботу двісті рублів [3, с. 15-27].

Трохи пізніше, у грудні, були завершені столярні та віконні роботи. Міщанин Логин Щербина, який узявся за цей підряд, виконав відновлення надійно та порядно, про що був складений відповідний приймальний акт Лісогоровського [3, с. 29-36].

Масштабні ремонти торкнулися у 1833 р. також й інших державних будівель казенного призначення.

У серпні 1833 р. чернігівська будівельна комісія була повідомлена губернським правлінням про необхідність перенесення друкарні правління в інший корпус, де на той час розташовувалася присутственна канцелярія. Будівлю ж друкарні правління пропонувалося віддати під споруди канцелярії будівельної комісії. Місцевому архітектору було наказано оглянути відповідні приміщення, з'ясувати, які саме потрібні ремонти, скласти кошторис та негайно розпочати роботи [4, с. 1-2].

Чернігівський губернський архітектор Парадшов надіслав через два тижні пропозиції щодо відбудови корпусів друкарні та літографії губернського правління. На думку архітектора, ремонту потребували старі голландські печі, тинькування та старі рами. Всього необхідно було 620 руб. 62 1/2 коп. [4, с. 6-8].

Частково відновлення було завершене вже до жовтня 1833 р., про що склав рапорт комісіонер Лісогоровській. Проте виявилось, що попередньо визначений обсяг фінансування довелося збільшувати через наявність додаткових витрат. Зокрема, замість переробки трьох печей, дві зробили повністю новими. Полагодження підлога лише у вигляді заміни деяких дощок показало, що підлога мала бути цілком переобладнана. Також додатково треба було встановити нові двері й викласти цегляні арки. Для захисту від протягу коридора необхідно було дві перегородки. Згодом повний обсяг ремонтних робіт було остаточно завершено, про що сповістив контролер контрольного відділу будівельної комісії Якіневській. Всі додаткові ремонтні роботи в трьох кімнатах оцінювалися у суму 295.50 коп. [4, с. 35-49].

У серпні 1836 р. екзакутор будівельної комісії доповів у губернське правління про стан споруд друкарні та літографії даного правління. Зокрема, за висновками екзакутора, слід було зробити наступні ремонти: 1. Шість печей повністю переобладнати, решту підправити; 2. Провали навколо будинку засипати землею; 3. Стіну від р. Стрижень полагодити обрешіткою, набити глиною та землею; 4. стіни в усіх кімнатах замазати глиною й побілити. Розпорядження про відновлення будинку отримав «губернський корпусу інженерів шляхів сполучення» поручик фон дер Пален [5, с. 1-7].

Як і у попередніх випадках, екзакутор губернського правління, оглянувши приміщення, склав кошторис ремонтних робіт, а також знайшов робітників для цієї справи. Місцевий міщанин Василь Шитіков узявся провести полагодження, за що, разом із своїми матеріалами, він запросив 120 руб. Правління погодилося на умови Шитікова, давши розпорядження про негайне надання грошей із суми, призначеної для відновлення казенних будівель та початок робіт. Поручику Палену було наказано стежити за якістю виконаних справ та рапортувати про це будівельній компанії згідно з указом правлячого сенату від 7 лютого 1812 р. [5, с. 9-13].

Окрім полагодження печей та прочищення труб, на ремонти в чернігівському острозі (колишні військові казарми і підніжжя Валу) із загальних фінансів було виділено 357 р. 27 коп. [5, с. 18-20].

Незважаючи на всі ремонти, проведені в попередні роки, станом на квітень 1837 р. виникла потреба у нових відновлювальних процесах. За доповіддю екзакутора губернського правління дерев'яний корпус, в якому розташовувалася друкарня,

прийшов у повну непридатність та застарілість. Навіть до того стану, що аварійні рами й стіни не дають надії на те, що будинок зможе простояти наступну зиму. Через це будівельна комісія мала провести огляд корпусу та організувати ремонтні роботи [6, с. 1].

У травні того ж року управління шляхів сполучення і публічних будівель Чернігівської будівельної комісії надало розпорядження міському архітектору оглянути споруду архіву губернського правління, скласти кошторис, що мав бути поданий до розгляду комісії. Адже, за попередніми висновками, приміщення старого архіву стали вже достатньо тісні, через що виникла необхідність розширити площу за рахунок облаштування на горищі додаткових кімнат [7, с. 1].

На той час архів губернського правління займав колишній будинок архієпископа з п'ятьма кімнатами та чотири кімнати у колишній споруді колегіуму [7, с. 3-5].

За висновками асесора будівельної комісії, які були надані лише у березні 1838 р., сума для розширення архіву передбачалася у розмірі 777 руб. 20 коп. на матеріали та роботу, на інструменти — 7 руб. 26 коп. Кошти були відраховані у повному обсязі [7, с. 6-7].

Згодом асесор Бахір доповів, що, незважаючи на всі намагання з його боку заощадити державні кошти, витрати на ремонт довелося збільшити достатньо суттєво, на 220 руб. Комісія розпорядилася оглянути виконані міщанином Василем Ізотовим роботи по облаштуванню на другому поверсі будинку додаткової стелі, двох вікон, зовнішнього та внутрішнього тинькування, закладення стін, що обвалилися [7, с. 11-15].

Інженер Щитинський під час обстеження споруди архіву з'ясував, що на пологодження стін було витрачено 700 цеглин, вікна на другому поверсі зроблені згідно з планом, також відповідним чином були пофарбовані стіни [7, с. 16-17].

Справа по офіційній оцінці проведених ремонтних робіт затяглася до літа наступного, 1839 року. Губернський архітектор сповістив будівельну комісію, що роботи були проведені вчасно й матеріали використані згідно з кошторисним призначенням, порядно та міцно. При цьому, як зазначено у рапорті, понад кошторису було зроблено додаткову стелю для запобігання протікання та поручні на сходах [7, с. 26-27].

Однак і в подальшому бюрократична тяганина продовжувалася. Головним моментом, яким дорікали асесору Бахіру, було те, що він не виконав попередньо замовлені закладні рами. На що останній відповів, що закладні рами взагалі у всьому будинку були відсутні, крім того, навіть і без цих рам вікна в приміщеннях мали достатньо міцну структуру. До того ж, як зауважив Бахір, він із зекономлених грошей облаштував додатково чорнову стелю, яка була вкрай потрібна для будинку. Незважаючи на пояснення, будівельна комісія знайшла подібні аргументи недостатньо змістовними, звернувшись до міської поліції із приписом щодо зобов'язання вже колишнього асесора виконати весь обсяг попередньо замовлених робіт протягом двох наступних тижнів. Крім того, відсторонений від посади Бахір не надав також відповідної письмової звітності по використанню казенних коштів [7, с. 28-33].

Розгляд даного питання, чи то через недостатню актуальність, або ж внаслідок інертної чиновницької машини тих часів, розтягнувся в часі. До справи по притягненню колишнього асесора Бахіра до виконання попередньо запланованих ремонтних робіт була залучена міська поліція, яка пред'явила розпорядження останньому зробити все ж таки закладні рами або сплатити 6 руб. 35 5/4 коп. [7, с. 36].

У свою чергу Бахір посилався на колишнього губернатора М. І. Жукова, генерал-майора, таємного радника, який перебував на посаді керівника Чернігівської губернії з вересня 1828 р. до січня 1839 р. [8, с. 73-74]. Як пояснив колишній асесор, всі роботи йшли з дозволу Жукова, якого сповіщали про хід ремонту. Самі ж рами не були зроблені через те, що, по-перше, закінчилися гроші, адже довелося зводити додаткову стелю та поручні; по-друге, ставити закладні рами в холодному приміщенні взагалі було недоречно. Крім того, на думку Бахіра, 184 руб., які він зекономив та витратив на стелю та поручні, були набагато більше необхідні для будинку, аніж рами, що і в теплому приміщенні не завжди були доречні. Підсумовуючи все зазначене, колишній асесор рапортом від 27 січня 1842 р. просив будівельну комісію звільнити його від стягнення [7, с. 37].

Тим не менш, казенна палата не полишала спроб змусити Бахіра виконати роботи, як це було розплановано в першому варіанті. Чиновники палати звернулися до будівельної комісії із проханням надіслати калькуляцію витрат на ремонти у будинку архіву губернського правління. Відповідно до цього, палата отримала кошторис від вересня 1838 р. на виправлення в приміщеннях казенної споруди [7, с. 38-41].

Цей кошторис містить доволі цікаву інформацію, що дає змогу прослідкувати, які саме ремонтні роботи проводилися в кімнатах архіву, якого фаху робітників залучали до цієї діяльності; також використаний матеріал і тодішні розцінки на всі ці облаштування. Виправлення згідно з даним матеріалом передбачали наступні дії: розлом старих цегляних стін, врізка шістьох балок стіни горища, настил чорнової підлоги дошками по балках, обшивка лицьового боку підлоги, виготовлення сходів до горища, вставка бокових рам та віконних палітурок. У ремонті брали участь 65 теслярів, 7 чорноробів, 4 муляри, 12 столярів та 1 скляр. При цьому найбільшу платню отримав скляр — 4 руб. Праця теслярів, мулярів й столярів оцінювалася однаково — 2 руб. 50 коп. Найменше заплатили чорноробам — 80 коп. Для приблизного порівняння із тодішніми цінами на товари та заробітки можна привести наступні дані: матеріали — бруси, скло, закладки віконні, віконний дріт, костилі, гачки, скло напівбіле коштували 562 руб. 11 коп. [7, с. 43-50; 9].

Остаточо ця справа була вирішена аж у 1843 р. Долю колишнього асесора Бахіра з приводу невиконаних у повному обсязі робіт та відступу від первинного плану вирішив «Всемилоствий Маніфест» від 16 квітня 1841 р. Згідно з цим законодавчим актом, від відповідальності звільнялися деякі категорії правопорушників і навіть злочинців [10]. Отже, будівельна комісія у квітні 1842 р. знову наполягала на стягненні штрафу з Бахіра або доведенні ремонту до повного обсягу. Цілком імовірно, що чиновникам казенної палати подібна наполегливість уже достатньо набридла, через це вони, посилаючись на № 1 статті «Всемилоствого Маніфесту», всі казенні нарахування та стягнення розпорядилися скасувати й жодного штрафу із Бахіра не вимагати [7, с. 51-58].

Підсумовуючи всі вищенаведені документи, можна зробити деякі висновки. По-перше, на увагу заслуговує факт постійних ремонтів та переобладнань, які проводилися у будівлях казенного призначення. Навряд чи цей момент пояснюється вкрай важкими наслідками постійних природних лих, як-от сильні дощові зливи, потужний вітер та інші. Більше спадає на думку неякісна ремонтна робота або ж зловживання в вигляді казнокрадства місцевих чиновників. Цілком ймовірно, що бюрократія, як і у будь-який час, вважала за потрібне регулярно покращувати собі умови праці, облаштовуючи комфортні робочі місця. По-друге, саме ця бюрократична машина виявлялася досить інертною у плані облаштування своїх приміщень. Різні відомства іноді затягували ремонти, звертаючись для розв'язання спірних питань до департаменту поліції. Також певну зацікавленість представляє інформація щодо розцінок на матеріали, оплату працівникам та залучення до ремонтних робіт приватних осіб. Як видно із матеріалів архіву, до відновлення казенних будівель могли залучатися навіть кріпосні селяни. Отже, до справи приведення споруд губернського правління та казенної палати у належний вигляд чиновники ставилися достатньо відповідально, та грошей на це з місцевої казни не шкодували.

1. Державний архів Чернігівської області (далі: Держархів Чернігівської обл.), ф. 179, оп. 1а, спр. 1061, 69 арк.

2. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1186, 17 арк.

3. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1310, 48 арк.

4. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1236, 54 арк.

5. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1466, 20 арк.

6. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1513, 30 арк.

7. Держархів Чернігівської обл., ф. 179, оп. 1а, спр. 1532, 68 арк.

8. Студьонова Л.В. Чернігівські князі, полковники, губернатори / Л. Студьонова / [Ред. О.В. Ткаченко]. — Чернігів: РВК «Деснянська правда», 1998. — 148 с.

9. Ціни, зарплати та платня у п.п. 19 ст. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.nn.ru/community/gorod/politika/?do=read&thread=2613532&topic_id=60252214

10. Всемилолюбивейший Манифест [Електронний ресурс] Режим доступу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B5%D0%B9%D1%88%D0%B8%D0%B5_%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%84%D0%B5%D1%81%D1%82%D1%8B

Сергеев С.М.

В статье речь идет о состоянии помещений сооружения бывшего дома архиепископа на территории Вала. Подается информация относительно регулярных повреждений, которые получали помещения тогдашних казенных строений Губернского Правления и казенной палаты. Раскрывается система контроля за состоянием данных сооружений, режим ремонтных работ, также расходы по сметам.

Ключевые слова: пол, Черниговская строительная экспедиция, архивариус, типография, закладные рамы.

Sergieiev S.

Rebuildings and repairs in the premises of the Chernihiv house of the Provincial Government in the first third of the 19th century.

The article deals with the condition of the premises of the former archbishop's house on the territory of Chernihiv Val. The history of this structure has many undefined moments and questions.

In the beginning of the XIXth century this building was used for the needs of the local Treasury Chamber and Provincial Government. Accordingly, conditions of the building should have been taken care of by local officiares. Including, to carry out repair works.

Information is provided about regular damages that were received by the premises of the those state buildings of the Provincial Government and the Treasury Chamber. The system of monitoring for the condition of these structures, the mode of repair works, and also the costs of estimates are disclosed. For these repair works, private persons were involved, including serf peasants.

Exploring this subject there are questions about the almost annual repair work in the above-mentioned premises. It is quite likely that this moment is explained by the embezzlement of local officials. Also, as documents of the archive show, the inertness and slowness of the bureaucratic machine of the then government.

Key words: floor, Chernihiv building expedition, archivist, printing house, embedded frames.

